

І. Ю. Ружицький,
здобувач кафедри фінансів
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 336.14 (477)

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

*Досліджено підходи до класифікації джерел формування доходів
Державного бюджету України. Розглянуто необхідність їх
застосування при формуванні державного бюджету України.*

Ключові слова: бюджет, дефіцит, доходи, надходження до бюджету.

Державні доходи забезпечують соціально-економічний розвиток країни загалом, її окремих регіонів та фінансову підтримку населення. З огляду на це, головним завданням держави є акумулювання достатнього обсягу доходів, здатних забезпечити державні видатки. Обґрунтування поняття державних доходів та доходів державного бюджету, дослідження джерел формування доходів державного бюджету є актуальними питаннями, вирішення яких необхідно для вироблення практичних рекомендацій щодо раціонального формування дохідної частини Державного бюджету України.

Бюджету належить важлива роль у фінансовій системі держави. Через бюджет здійснюється фінансування заходів економічного і соціального розвитку, що мають загальнодержавне значення. За його допомогою перерозподіляється частина фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними одиницями України з метою вдосконалення структури суспільного виробництва і забезпечення соціальних гарантій населенню.

У науковій фаховій літературі активно вивчаються і дискутуються проблеми, пов'язані із характеристикою доходів державного бюджету як економічної категорії, так і інструменту забезпечення економічної стабільності країни. Передовий погляд на роль і значимість доходів державного бюджету в системі державних фінансів розкрито у наукових працях В. Базилевича, С. Буковинського, О. Василика, В. Дем'янишина, А. Єпіфанова, О. Кириленко, М. Карліна, В. Кравченка, М. Кульчицького, І. Луніної, Ц. Огня, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, В. Федосова, С. Юрія та ін.

Складність механізму формування та розподілу доходів державного бюджету привертає увагу вчених і практиків, що зумовлює поглиблення досліджень та інших аспектів цього поняття. Зокрема, Г. Л. Вознюк, О. В. Врублевська, А. Г. Загородній, В. В. Ковалева, В. М. Опарін, М. В. Романовський, Б. М. Сабанті, Т. С. Смовженко наполягають на пріоритетності фінансової (вартісної) форми доходів державного бюджету, які визначають як сукупність різних видів грошових надходжень.

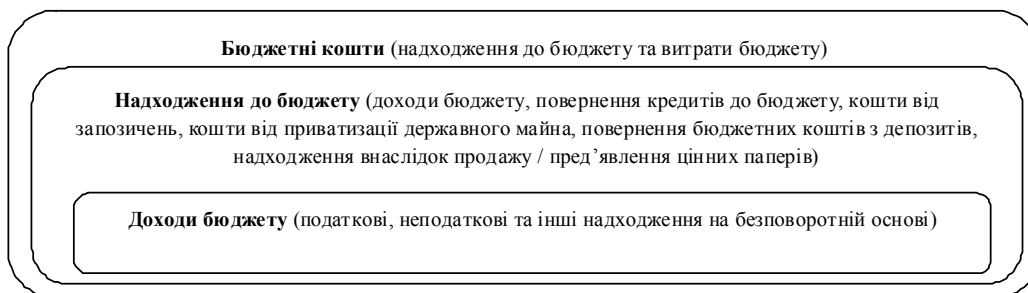
Метою статті є визначення підходів до трактування державних доходів та класифікації джерел формування доходів Державного бюджету України.

Основою практичної реалізації визначеної мети є переосмислення економічної природи доходів державного бюджету, механізму їх формування і використання в умовах відкритості національної економіки України та інтеграційних процесів, що є характерними для світового розподілу фінансів.

© Ружицький І. Ю., 2013

Аналіз законодавчої і нормативної бази, а також теоретичне узагальнення підходів вітчизняних економістів щодо доходів держави дали можливість виокремити та дати визначення таким поняттям: “доходи бюджету”, “надходження до бюджету”, “бюджетні кошти” (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення понять “доходи бюджету”, “надходження до бюджету”, “бюджетні кошти” згідно з Бюджетним кодексом України

Доходи бюджету відповідно до положень Бюджетного кодексу України трактуються як податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ).

Надходження до бюджету включають доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна, повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів.

Бюджетні кошти згідно з Бюджетним кодексом України, включають надходження бюджету та витрати бюджету [1].

Аналізуючи запропоновані визначення, погоджуємося із зауваженням В. Г. Дем'янишина, який зазначає, що в законодавчому акті некоректно давати визначення доходів як надходжень і надходжень як доходів [2, с. 68]. Отже, у нормативному документі визначення доходів отожднюється із надходженнями, а надходження — із власне доходами. Така позиція законотворця не є коректною, з точки зору економічної науки, проте має рацію, з точки зору практики формування доходів державного бюджету.

Очевидно, що процес формування доходів державного бюджету зумовлює виникнення і розвиток специфічних відносин у цій сфері. Існує думка про необхідність виокремлення понять “доходи державного бюджету” та “державні доходи (доходи держави)”.

Цю позицію поділяють М. В. Чечетов, Н. Ф. Чечетова та А. Ю. Бережна, які трактують доходи держави як економічну категорію, що відображає сукупність економічних відносин. Однак основну увагу зосереджують на визначенні сукупності економічних відносин формування не тільки бюджетного фонду держави, але й фінансових ресурсів всього державного сектору [3, с. 106].

Поняття державних доходів є ширшим за поняття доходів державного бюджету. Державні доходи втілюють всю складність економічних, соціальних, політичних відносин, що виникають у зв'язку із формуванням і розподілом доходів Державного бюджету. Державні доходи як економічна категорія не мають сталої форми, не обмежуються часом і простором, а характеризуються еволюційно набутим досвідом управління державними фінансами, який може бути корисним для розвитку країни, тоді як доходи державного бюджету обмежуються джерелами формування та вартісними характеристиками, визначеними Законом України “Про Державний бюджет України” на поточний календарний рік [4].

Відповідно за рівнем розміщення державні доходи поділяють на централізовані й децентралізовані. Зокрема централізовані — це ті, які зосереджені в бюджеті держави і фондах цільового призначення. За методами мобілізації доходи поділяються на податкові, позикові, надходження від державного майна та угідь. На відміну від централізованих доходів, децентралізовані розміщуються на державних підприємствах. Крім того, частина з них може акумулюватися в бюджеті та фондах цільового призначення. До того ж держава щодо цих підприємств може застосовувати при цьому як податковий метод мобілізації бюджетних коштів, так і пряме вилучення частини доходів [5, с. 114].

Карлін М. І. розглядає формування державних доходів як перерозподіл ресурсів з приватного використання у державне використання для виконання державою своїх функцій. Наслідками цього процесу, як зазначає науковець, є досягнення політичної і ринкової рівноваги та ефективність перерозподілу цих доходів [6, с. 22].

Мобілізація державних доходів здійснюється шляхом акумуляції фінансових ресурсів і застосування різних форм і методів державного втручання в процеси розподілу і перерозподілу ВВП в окремі загальнодержавні грошові фонди, використання яких відбувається для задоволення суспільно-економічних потреб та інтересів. Держава законодавчо визначає державні фонди, призначення та джерела їх наповнення, встановлює певні види платежів (податків), їх розміри, визначає платників і строки сплати податків та інші інструменти державного регулювання і впливу на розподіл новоствореної доданої вартості. А вже формування доходів бюджету розпочинається на стадії розподілу і перерозподілу ВВП і завершується мобілізацією податкових зобов'язань до державної казни, їх обліком на Єдиному казначейському рахунку [7, с. 81–89].

Складовою державних доходів є доходи бюджету, які відіграють вирішальну роль у реалізації основних напрямків соціально-економічної політики держави та адміністративно-територіальних формувань. Карлін М. І. досліджує процес формування державних доходів як перерозподіл ресурсів для виконання державою своїх функцій. Очевидно, що наслідками такого процесу є досягнення політичної і ринкової рівноваги та ефективність перерозподілу цих доходів [6]. Характеризуючи зміст доходів державного бюджету, Ц. Г. Огонь підкреслює важливість їх формування в умовах взаємодії економічних законів розвитку з врахуванням впливу усіх факторів, форм і методів організації та здійснення державного регулювання у макроекономічному процесі кругообігу капіталу, формування та розподілу ВВП і валової доданої вартості [8].

У вітчизняній економічній літературі немає єдиного підходу до класифікації доходів бюджету. Залежно від поставленої мети доходи бюджету можна класифікувати за різними ознаками:

- за джерелами надходжень, запропонованими Бюджетним кодексом України (податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі);
- за способом зарахування (загальний фонд, спеціальний фонд);
- за рівнями бюджетів (доходи, які зараховуються до державного та місцевих бюджетів);
- за суб'єктами надходжень (доходи від юридичних та фізичних осіб).

Розглядаючи основні джерела надходжень доходів бюджету України, варто визначити, що у 2012 році серед них превалювали:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг);
- бюджетне відшкодування податку на додану вартість грошовими коштами;
- податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів;
- акцизний податок із вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції);
- акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції);

- ввізне мито;
- рентна плата;
- кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України “Про Національний банк України”;
- власні надходження бюджетних установ.

Варто відзначити, що доходи бюджету включають до свого складу лише ті, які зосереджуються в загальнодержавних централізованих фондах, а також регіональних та місцевих фондах (державному та місцевих бюджетах). Існування таких фондів дає можливість перерозподіляти кошти між секторами економіки та забезпечити всебічний розвиток усіх адміністративно-територіальних одиниць.

Поділ бюджету на загальний і спеціальний фонди, джерела формування спеціального фонду, рішення про створення спеціального фонду у складі місцевого бюджету, передача коштів між загальним та спеціальним фондами бюджету здійснюються виключно за вимогами чинного законодавства. Як передбачено ст. 13 Бюджетного кодексу України, спеціальний фонд не повинен формуватися з конкретно визначених джерел надходжень і використовуватися на фінансування з конкретно визначеною метою:

Складовими частинами загального фонду бюджету є:

- 1) всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету;
- 2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету;
- 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету);
- 4) фінансування загального фонду бюджету.

Під доходами спеціального фонду розуміють власні надходження, які виконують доповнювальну функцію стосовно бюджетних асигнувань і забезпечують виконання основних завдань установ у частині, непокритій доходами загального фонду.

За матеріально-речовим втіленням доходи бюджету є грошовими коштами, які надходять у безповоротному порядку в розпорядження органів державної влади і місцевого самоврядування, відповідно до діючого в країні бюджетного і податкового законодавства [9, с. 192].

У практиці управління державними фінансами основним функціональним призначенням доходів — покриття видатків державного бюджету. Цілком очевидно, що про доходи державного бюджету доцільно розмірковувати у контексті видатків. Відомо, що протягом тривалого періоду часу співвідношення доходів і видатків Державного бюджету України характеризується дисбалансом і виявляється у бюджетному дефіциті. Тому справедливою є наукова позиція Ю. В. Сибірянської щодо превалювання взаємозв'язку доходів і видатків бюджету як основи механізму збалансованості Державного бюджету України.

Говорячи про принципи розмежування і розподілу дохідних джерел за рівнями бюджетної системи, треба прагнути, щоб вони максимально можливо покривали мінімально необхідні видатки територіальних бюджетів, виходячи із принципу наявних реальних можливостей [10, с. 37]. Тому необхідно мінімізувати кількість регулюючих податків і збільшити кількість податків, що закріплюються за певним рівнем бюджетної системи за принципом “один податок — один бюджет”, при цьому частину регулюючих доходів варто закріпити на постійній основі, підвищивши рівень власних доходів територій без втрат для урядового бюджету [11].

Оцінка виконання дохідної частини Державного бюджету України за джерелами надходжень здійснюється Колегією Рахункової палати та оприлюднюється на офіційному сайті зазначеної установи. У першому півріччі 2012 року доходи Державного бюджету України становили 162 млрд.

948,8 млн. грн., або 43,9 % річного плану (370 млрд. 818,7 млн. грн.), у тому числі загального фонду — 141 млрд. 283,8 млн. грн., або 44,5 % (317 млрд. 407,9 млн. грн.), і спеціального фонду — 21 млрд. 665,0 млн. грн., або 40,6 % (53 млрд. 410,8 млн. грн.) [9]. Виконання державного бюджету за січень–червень 2012 року за основними джерелами доходів наведено в табл. 1.

Рівень надходження доходів державного бюджету в січні–червні 2012 року дещо нижчий, ніж за аналогічні періоди попередніх років. Доходи державного бюджету становили 43,9 % запланованого на 2012 рік обсягу, що на 2,5 % пункту менше від середньої за 2009–2011 роки частки доходів першого півріччя у фактичному річному їх обсязі (46,4 %). Так, доходи Державного бюджету України за січень–червень 2009 року в сумі 101,1 млрд. грн. становили 48,2 % фактичного річного обсягу, в аналогічному періоді 2010 року — 112,1 млрд. грн., або 46,6 %, 2011 року — 139,3 млрд. грн., або 44,3 %.

Доходи державного бюджету в січні–червні 2012 року збільшилися, порівняно з аналогічним періодом 2011 року, на 23 млрд. 600,5 млн. грн., або 16,9 %, у тому числі загального фонду — на 20 млрд. 337,5 млн. грн., або 16,8 %, спеціального фонду — на 3 млрд. 263,0 млн. грн., або 17,7 %.

Обсяг відшкодування платникам податку на додану вартість у січні–червні 2012 року, порівняно з аналогічним періодом 2011 року, зріс. За даними Державної податкової служби України, заборгованість бюджету з відшкодування платникам податку на додану вартість станом на 1 липня 2012 року відсутня.

Податкова заборгованість платників податків перед державним бюджетом зменшилася протягом звітного періоду, за оцінкою Рахункової палати України, на 2 млрд. грн. при збільшенні обсягу наданих платникам розстрочень податкових зобов'язань на 1,2 млрд. грн. і списанні податкового боргу на суму 1,5 млрд. грн.

Доходи Державного бюджету України, визначені Законом України “Про Державний бюджет України на 2013 рік”, в узагальненому вигляді наведено у табл. 2.

Аналізуючи дані табл. 2, можна прийти до однозначного висновку про те, що основою доходної частини Державного бюджету України є податкові надходження, їх частка у загальному розмірі доходів складає 82,9 %. Враховуючи те, що основним джерелом сплати податків є доходи підприємств та доходи громадян, доцільною, на нашу думку, є оцінка державних видатків, спрямованих на активізацію підприємницької діяльності та підвищення добробуту населення.

Джерелом фінансових ресурсів, які є матеріальним забезпеченням видатків бюджету, є доходи бюджету. Проведене дослідження дозволяє обґрунтувати неоднозначну та складну природу доходів державного бюджету, що розглядалися у тісному взаємозв'язку із такими поняттями, як доходи держави та надходження до бюджету. Дослідження доходної частини Державного бюджету України дало змогу виокремити класифікаційні ознаки, що можуть бути використані при розширенні бюджетної класифікації доходів бюджету. Оцінка структури доходів бюджету за 2013 рік дозволила підтвердити висновок про те, що основним джерелом доходів бюджету в нашій країні є податки. Вивчення співвідношення між джерелами надходжень до державного бюджету та видатків дало змогу встановити напрями реформування бюджетної системи.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456–VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Дем'янишин, В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України [Текст] : [монограф.] / В. Г. Дем'янишин. — Тернопіль : ТНЕУ, 2008. — 496 с.
3. Чечетов, М. В. Бюджетний менеджмент [Текст] : [навч. посіб.] : [в 2 ч.] / М. В. Чечетов, Н. Ф. Чечетова, А. Ю. Бережна. — Х. : ІНЖЕК, 2004. — Ч. 1. — 560 с.

4. Опарін, В. М. Фінанси (загальна теорія) [Текст] : [навч. посіб.] / В. М. Опарін. — [2-е вид., доп. і перероб.]. — К. : КНЕУ, 2002. — 240 с.
5. Карлін, М. І. Фінанси зарубіжних країн [Текст] : [навч. посіб.] / М. І. Карлін. — К. : Кондор, 2004. — 384 с.
6. Савчук, С. В. Теоретико-концептуальні засади визначення доходів бюджету як об'єкта бюджетного планування [Текст] / С. В. Савчук // Наука й економіка. — 2012. — № 1 (25). — С. 81–89.
7. Огонь, Ц. Г. Доходи бюджету: теорія та практика [Текст] : [монограф.] / Ц. Г. Огонь. — К. : Київ. нац. торг. ун-т, 2003. — 580 с.
8. Висновок щодо виконання Державного бюджету України за перше півріччя 2012 року : підготовлено департаментом з питань бюджетної політики і затверджено постановою Колегії Рахункової палати України [Електронний ресурс] Рахункова палата України. — URL : www.ac-rada.gov.ua/img/files/DBU_6mis_2012.pdf.
9. Лагутін, В. Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці [Текст] / В. Д. Лагутін. — К. : КНТЕУ, 2007. — 248 с.
10. Рожко, О. Д. Обґрунтування необхідності та основні напрями проведення бюджетної реформи в Україні / О. Д. Рожко // Менеджмент. — 2009. — № 12 [Електронний ресурс] Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2009_12/Rogko.htm.

*Рекомендовано до друку кафедрою фінансів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 7 від 13 лютого 2013 року)*

Надійшла до редакції 07.03.2013

Ружицкий И. Ю. Подходы к классификации источников формирования доходов Государственного бюджета Украины

Исследованы подходы к классификации источников формирования доходов Государственного бюджета Украины. Рассмотрена необходимость их применения при формировании государственного бюджета Украины.

Ключевые слова: бюджет, дефицит, доходы, поступления в бюджет.

Ruzhytskyi, I. Yu. Approaches to the Classification of the Sources of Income for the State Budget of Ukraine

The article examines approaches to the classification of the sources of income for the State Budget of Ukraine. The necessity of their use in the formation of the state budget of Ukraine is considered.

Keywords: budget, deficit, income, revenue.

Таблиця 1

Виконання державного бюджету за доходами, млн. грн.

Показники	Виконано										Відхилення показників 2012 р. від 2011 р.,			
	січень-червень 2011 року					січень-червень 2012 року					всього		у т. ч. загальний фонд	
	всього	у т. ч. загальний фонд		всього	% виконання плану	всього	у т. ч. загальний фонд		всього	% виконання плану	+/-	%	+/-	%
		сума	% виконання плану				сума	% виконання плану						
ВСЬОГО ДОХОДІВ	139348	120946	100,4	162 949	141 284	100,3	23 601	16,9	20 338	16,8				
з них:														
1. Податок на прибуток підприємств	25 499	25 499	105,9	28 533	28 533	107,8	3 034	11,9	3 034	11,9				
2. Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	39 145	39 145	100,4	39 880	39 880	96,5	735	1,9	735	1,9				
3. Бюджетне відшкодування податку на додану вартість грошовими коштами	-20 959	-20 959	106,3	-23 026	-23 026	100,4	-2 067	9,9	-2 067	9,9				
4. Податок на додану вартість із ввезених на територію України товарів	41 046	41 046	100,3	50 531	50 531	99,9	9 485	23,1	9 485	23,1				
5. Акцизний податок з вироблених в Україні піддакцизованих товарів (продукції)	11 425	9 626	99,9	13 272	10 663	92,8	1 847	16,2	1 037	10,8				
6. Акцизний податок із ввезених на митну територію України піддакцизованих товарів (продукції)	3 094	572	102,7	4 556	767	108,2	1 462	47,3	195	34,1				

Продовження табл. 1

7. Ввізне мито	4 512	3 626	98,5	6 087	4 821	106,8	1 575	34,9	1 195	33,0
8. Рентна плата	8 660	8 660	111,8	7 644	7 644	99,8	-1 016	-11,7	-1 016	-11,7
9. Кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України "Про Національний банк України"	2 418	2 418	100,0	7 900	7 900	100,0	5 482	226,7	5 482	226,7
10. Власні надходження бюджетних установ	8628	-	-	8566	-	-	-62	-0,7	-	-

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ
ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

391

Таблиця 2

Доходи Державного бюджету України на 2013 рік, тис. грн.

Код	Найменування згідно з класифікацією доходів бюджету	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
	Разом доходів:	362 830 144,1	315 224 383,6	47 605 760,5
40000000	Офіційні трансферти	1 589 152,0	1 589 152,0	
	Всього доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	361 240 992,1	313 635 231,6	47 605 760,5
10000000	Податкові надходження	300 742 074,3	278 564 454,3	22 177 620,0
	у % до загальної величини доходів	82,9	88,4	46,6
20000000	Неподаткові надходження	57 361 575,4	34 620 034,7	22 741 540,7
	у % до загальної величини доходів	15,8	11,0	47,8
30000000	Доходи від операцій з капіталом	1 911 821,9	254 091,9	1 657 730,0
	у % до загальної величини доходів	0,5	0,1	3,5
40000000	Офіційні трансферти	1 047 650,7	196 650,7	851 000,0
	у % до загальної величини доходів	0,3	0,1	1,8
50000000	Цільові фонди	177 869,8	-	177 869,8
	у % до загальної величини доходів	0,05	-	0,37